

Bekir Yıldız ve Yaşar Nezihe¹

Yrd. Doç. Dr. Fusun Çoban Döşkaya²

Ataerkil ideoloji, özel ve kamusal alandaki kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ve bunun devamlılığını meşru hale getiren düşüncedir.³ "Ataerkil ideolojiler kadınların varoluşunu mahremiyet, sessizlik, doğallık, gizem gibi kavramlarla tanımlayarak dil ötesi, daha doğrusu dil öncesi bir alana hapseder [ve] kamusalın karşıtı olarak kurgular. Bu kurgu, kadınların sesleri, kimlikleri, bedenleri üzerinde uygulanan denetimin en önemli dayanaklarından biridir."⁴ Yaşar Nezihe Bükülmez'in (1880-1971) hayatı, ataerkil ideolojinin denetim altına aldığı örneklerle doludur. "Şerefli bir kadın kimliğiyle, kenar mahallede ve fakirlik içinde yaşadığından...şâireliğiyle...ancak kısıtlı bir kesim[in] hatırla[dığı]"⁵ Yaşar Nezihe, yaşamı boyunca dil ötesi bir alana hapsedilmiş, kimlik ve beden denetimine maruz kalmıştır.

Dört kızı ölmüş bir ailenin tek kızı olan Yaşar Nezihe, "sokakta erkek çocuklarının oynadıkları oyunlarla zamanını geçirirken...kalbinde mektebe gitmek arzusu"⁶ doğup gizlice mahalle mektebine başladığında babası tarafından saçlarından sürüklenerek, evden kovulduğunda, kimlik ve bedeni üzerinde uygulanan denetim ile kuşkusuz ilk kez karşı

¹ Bu bildiri 2010 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını olarak Dinç Ofset tarafından yayınlanan, editörlüğünü benim, çevirilerini ise Harid Fedai'nin yaptığı, *Yaşar Nezihe* isimli kitabın benim tarafımdan kaleme alınan "Ataerkil İdeoloji ve Yaşar Nezihe Bükülmez" isimli dördüncü bölümünün üzerinde eklemeler yapılması ve yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

³ Osmanlı dönemindeki ve Türkiye'nin ilk yıllarındaki ataerkilliği Serpil Çakır *Osmanlı Kadın Hareketi* isimli kitabında kısaca şöyle özetlemektedir: "...geleneksel İslami ataerkillik, II. Meşrutiyet yıllarında modernleşme süreci içindeki ataerkilliğe, cumhuriyetin ilk yıllarında da ulus-devlet ataerkilliğine dönüşmüştür...20.yüzyılın başına dek Osmanlı toplumunda toplumun tümüne geleneksel dinsel içerik hakimdir. Bu yapı içinde kadınların yaşamı geleneksel İslami ataerkillik içinde özel alanla sınırlanmaya çalışılmıştır. Meşrutiyet yılları bu yapının değişmeye başladığı, siyasal, ekonomik, toplumsal ve düşünsel alanlarda köklü değişimlerin yaşandığı, belirli bir gelişme ve karmaşıklık düzeyine ulaşıldığı, toplumun giderek özgürleşmeye başladığı yıllardır...II. Meşrutiyet'in özgürlük ideali etken olmuş, kadınlarda giderek özgürleşmeye ve bireyselleşmeye başlamışlardır." Metis Yayınevi, İstanbul. 1994. s.411-12.

⁴ Sibel Irzık, Jale Parla. "Önsöz", Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet. Eds. Sibel Irzık, Jale Parla. 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.7.

⁵ Harid Fedai. "Yoksulluğun, Yoksunluğun ve Direncin Simgesi Yaşar Nezihe Hanım'ın Yaşamı ve Şiirlerinden Seçmeler", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme*. Cilt 2. Ed. Fusun Çoban Döşkaya, DEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, s. 348.

⁶ *Nevsal-i Milli*: Döneminin yazarlarının kısa hayat hikâyeleri ve eserlerinden alıntıları, resimlerini ve el yazılarını içeren 1914 yılında İstanbul'da basılmış tek ciltlik eserdir.

karşıya kalmıyordu. Mahalle mektebindeki hocaya gidip "ben öksüzüm...beni okutun"⁷ dediğinde, kamusal alanda varlığını görünür, sesini duyulur kılmayı çoktan başarmıştı.

Giriş

Bu çalışmada Yaşar Nezihe Bükülmez'in kimlik, beden ve sesinin, ataerkil ideoloji tarafından denetim altına alınış süreci üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde, Yaşar Nezihe'nin, muhalif bir kadın yazar olarak, kimliği üzerindeki denetim, öncelikle ona verilen veya değiştirilen adları üzerinden irdelenecek, daha sonra bedeni üzerindeki denetim, bedenin varlığını sonlandırma arzusu, intihar ve ölüm konuları bağlamında incelenecektir. İkinci bölümde ataerkil ideolojinin hapsedtiği şairin, sesinin denetimi üzerinde durulacak ve kullandığı dil 'kadın dili' ve 'erkek dili' karşılaştırması ile irdelenecektir. Bu sayede, yaşadığı dönemin olaylarına tanıklık ve önderlik etmiş, kadın bilincinin ortaya çıkması için çaba göstermiş, bir kadın şairin, çağdaşlarına kıyasla neden bu denli geride bırakıldığı ve verdiği mücadelenin neden unutturulmak istendiği incelenmiş olacaktır. Bu çalışma kapsamında Yaşar Nezihe Bükülmez'in 1913 ve 1924 yıllarında basılmış olan *Bir Demet Menekşe* ve *Feryâdlarım* isimli Osmanlıca iki şiir kitabında yer alan eserleri ve çeşitli kaynaklarda yer alan öz yaşam anlatıları incelenmiştir. Yaşar Nezihe'nin ölmeden önce yayımlaması için Taha Toros'a verdiği şiirler çalışma içerisine dâhil edilmemiştir.⁸

Kimlik Denetimi ve Ad Koyma

Yaşar Nezihe kendini kuşatan her türlü kısıtlamaya karşı hayatı boyunca mücadele vermiş, döneminin kadın erkek eşitsizliğinde öne çıkan konuları bizzat deneyimlemiştir. "Eşitsiz ilişkilerin var olduğu bir toplumda bir güç gösterisi, bir iktidar/egemenlik edimi olarak ortaya çıkan ad koyma"⁹ bunlardan biridir. Erkeklerin kadınlara ad koymasının egemenlik göstergesi olarak yorumlanışından Yaşar Nezihe'de nasibini almış, kimliği üzerinde uygulanan denetim o daha çok küçük bir kız iken başlamıştır.

Adı, kocası beğenmediği için evlendiği gün 'Kaya'dan 'Eda'ya değiştirilmiş olan bir annenin ve karısının adını değiştirme hakkını kendinde gören baskın bir babanın kızı olarak dünyaya geldiğinde adı, 'Yaşar Zeliha'dır. Kendisi de yıllar sonra annesinin yaşamış olduğu

⁷ Taha Toros, Mazi Cenneti I. İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1998. s.134; *Nevsal-i Milli*

⁸ Taha Toros arşivine verilmiş olan bu şiirler için bkz., İlnur Tatar, "Yaşar Nezihe Bükülmez Hayatı ve Şiirleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

⁹ Fatmagül Berktaş, *Yaşamak Yazmak*, isimli kitabında erkeklerin kadına ad koyması eylemini "bilinmeyeni dolayısıyla yabancı ve ürkütücü yarattığı [kadını] evcilleştirip onun efendisi olabilmek için...[onu] çeşitli kalıplar içine sokma" girişimi olarak tanımlar. Pencere Yayınları, İstanbul, 1991 s. 152.

durumu bizzat tecrübe edecek, onun da adı, on altı yaşında evlendiğinde, ilk eşi tarafından 'Yaşar Nezihe' ye değiştirilecektir.

Ancak, Yaşar Nezihe için bu ilk ad değişikliği değildir. Bundan önce evden minderini alıp, eğitim görme arzusuyla kendi başına okula gittiğinde, hocası ona "kendi gelen" adını verecektir. Tüm hayatı boyunca her şeyi kendi başına yapmak zorunda kalacak olmasının habercisi olması yanı sıra, bu isim onun ötelenmişliğinin ve değersizleştirilmişliğinin dillendirilmesi olarak okunmamalıdır. Kadınların kurtuluşunun diğer bütün ezilen gruplar gibi sadece kendi ellerinde olduğunu o yaşlardan bilircesine, kendi başına okula gitmesi/gidebilmesi ve tüm hayatı boyunca birçok iş yapması, ona takılan bu adın içeriğinin olumlu anlamıyla okunmasını gerektirir.

Şiir yazmaya başladığında erkek egemen toplumun kadına ad koyma eylemine karşı durarak, kendi adlarını kendi koymuş, farklı isimler altında (Mazlume, Mahmure, Mehcure, vb.¹⁰) şiirlerini dergilere göndermiştir.¹¹ Kendi adından farklı bir isimle ve cinsiyetini değiştirerek yayın yapmak o dönemde yaygın olduğundan,¹² bu durum 'adını yazmaya cesaret edememe' veya 'özgüven eksikliği' olarak görülmemelidir. Kendi adını kendisinin koyması, nesne olmaktan çıkıp özne olmaya kalkması, egemen ideolojik yapıya bir tehdit, aynı zamanda hak iddiası anlamına gelmektedir.

1934'de Soyadı Kanunu çıkınca hayatta karşı karşıya kaldığı acılar karşısında ayakta kalmasını sembolize eder şekilde "Bükülmez" soyadını almış, bir anlamda kendine olan inancını göstermiştir. Ancak,

*Bakıp da soyadıma sanma bükülmüyorum,
Felek cefâlarıyla, gençken büktü belimi¹³*

diyerek çeşitli kereler "Bükülmez" soyadının kendisi için yüzeysel bir kelime olduğunu dillendirmiştir.

¹⁰ Murat Uraz. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul 1941. s. 143.

¹¹ Yaşar Nezihe'nin ad serüveni yabancı kaynaklarda "Jaschar Nezihe Hanum" olarak devam etmiştir. Bkz. Martin Hartmann, *Dichter der Neuen Türkei* 1919.

¹² Çakır, age. O dönem içerisinde, kendi adından farklı bir imza ile yayın yapılması hakkında Serpil Çakır "Kadın dergilerinde kadınlardan çok erkeklerin kadın imzasıyla yazı yazdıkları, kadınların kendi hakları için çaba göstermedikleri şeklindeki...iddiaların ardında kadınların yazı yazma yeteneğinin olmadığı, kadınların haklarını erkeklerin savunduğu şeklindeki düşünce" yattığını söyler ve "kullandıkları üslup farklılığından kadınlarla erkeklerin yazılarının ayırt" edilmesinin mümkün olduğunu, "erkeklerin yazdığı yazılar[ın] daha bilgiç, ders verircesine" olduğunu "kadınların yazılarının[ın]ise samimi, isyan eden, çare arayan bir ifade" içerdiklerini anlatır. s. 415.

¹³ Toros, age, 133.

Beden Denetimi

Ataerkil ideolojinin kalıp yargıları içerisinde, ikincil bir grubun üyesi olarak, ayakta kalabilmek için her şeyi yapan Yaşar Nezihe, küçük yaşlarından itibaren çalışmak zorunda kalmış, geçim sorunları karşısında asla pes etmemiştir. Babası uzun süre işsiz kaldığında, kirayı ödeyemediklerinde, eşyaları sokağa atıldığında, hep çalışmış, her türlü işe girip çıkmıştır: "Dere kenarlarından papatya, ısırgan otu, deve dikenini, ebegümece tohumları toplayarak aktarlara sat[mış]; El işleri yapmış, savaşta yakınları olan ailelerin mektuplarını yazıp, onlara gelen mektupları okumuş...Esirgeme Derneğine...Kızılay'a iş işle[mış]...dikişçilik yap[mış]...istiklal madalyalarının kurdelelerini dik[mış]"¹⁴ Darphane'de işçi olarak çalışmıştır.

Kadın olmanın günümüzden daha zor olduğu günlerde, babası okumasın diye okuldan aldığında, inatla okuma yazma sevgisinden vazgeçmemiş, kendisini geliştirmeye devam etmiştir. Kocasını üzerine kuma getirince ne olursa olsun bu duruma boyun eğmemiş, ondan boşanabilmeyi başarmıştır. Kendisinin ve çocuklarının geçimini kimseden destek almadan sağlamış, iki çocuğunun bakımsızlıktan ölmesine neden olan ikinci eşini affetmemiştir. Evlilik kurumunun dayatmalarına taviz vermeyerek ve kadınlığından vazgeçmeyerek, feminist bir duruş sergilemiştir. Tüm bu davranışları, yaşadığı dönemin çok ilerisinde, cesaret gerektiren hareketlerdir.

Hayatına bir şekilde girmiş olan ve kendisiyle ilgili kaynaklarda ve anılarında sürekli isimleri geçen erkeklere bakıldığında, onun var olma savaşı daha da anlam kazanır. Belediye'de kantarcı olan sarhoş, acımasız, dayakçı ve şefkatsiz babası, Kadri Efendi; Kötürüm, zalim ve yaşlı bir amca; kendisinden 27 yaş büyük iktidarsız evkaf kâatibi birinci eşi, Atıf Zahir Efendi; Hovardalığı ve sorumsuzluğu nedeniyle iki çocuğunun ölmesine sebep olan ikinci eşi, mühendis Mehmet Fevzi Bey; İki eşi olmasına rağmen bunu gizleyerek Yaşar Nezihe ile evlenip üzerine kuma getirmeye çalışan, balayında bile çapkınlık yapan, yazı işleri müdürü üçüncü eşi, Yusuf Niyazi Bey; genç kız iken babasının kendisini evlendireceğini söylediği, mahallelerinde devriye gezen, yaşı ilerlediği zaman bile unutamadığı tek aşkı, Hilmi Çavuş; Sefalet yüzünden kaybettiği ve acılarını hep yüreğinde taşıdığı oğulları Suat ve Sedat; Varlığı ile onu hayata bağlayan, üçüncü oğlu Vedat.

Yaşar Nezihe, dayak yemiştir, evden kovulmuş, sevdiği kişi ile evlenememiş, kendinden çok büyük biri ile çocuk yaşta evlendirilmiş, çocuk doğuramıyor diye kusurlu görülüp suçlanmış, eşleri tarafından ihanete maruz kalmış, çocuklarının ölüm acısını tatmış, şiirleri eşi

¹⁴ Toros, age, 133-136

tarafından yakılmış, üçüncü eş olmaya zorlanmış, boşanabilmiş, tutuklanmış, bir kadındır. Bedeninde ve ruhunda kadın olmanın her türlü sıkıntısını taşımış, her an ölümü arzular hale gelmiştir:

Bakınız, bunlar da [mangaldaki kıvılcımlar] benim ömrüm gibi ihtizâr ânları yaşıyor, biraz sonra söniüp kül olacak. Fakat, ya ben?..evet, ben bu ıstırap ve mahrumiyetler içinde, kim bilir daha ne kadar çırpınıp duracağım.¹⁵

Fakirlik günlerinde ağızından kan gelen, ıstıraplar içerisinde daha fazla yaşamak istemeyen ve sürekli ölmeyi dileyen şair, "hayatım baştanbaşa facia ile geçti" diyerek doksan bir yaşına kadar yaşayacak, annesi ve kız kardeşlerinin veremden, babası ve amcasının koleradan, iki çocuğunun gıdasızlıktan ölümlerine tanıklık etmek zorunda kalacaktır. Gençlik yıllarında iki kere kendini yok etme noktasına gelecek, intihara teşebbüs edecektir.¹⁶

*Hükm eder hâkim efendi, haklı-haksız aîlamaz,
Yâ, ilâhî, intihârdan başka çarem kalmadı.¹⁷*

Oğlu Vedat için yaşamaya karar verdiğinde bile onunla hayattan ayrılma düşüncesi "berâber eyleyelim gel seninle terk-i cihân"¹⁸ dizesinde dile getirdiği gibi peşini bırakmayacaktır. Kendi rızası ile yaşamına nokta koyma arzusu, bedeni üzerindeki denetimlere son vermek istemesi ve başkaldırı olarak yorumlanabilir.

Beden denetiminden bahsedilirken Yaşar Nezihe'nin "ilk peçesiz fotoğrafı yayınlanan Müslüman Osmanlı kadınlarından biri" olduğu unutulmamalıdır. Türk kadının erkeklerle eşit haklar talep etmeye başladığı yıllarda, *Kadınlar Dünyası*¹⁹ dergisi, bir tepki olarak üyelerinin peçesiz fotoğraflarını yayınlanmaya başlamış ve Osmanlı kadınlarının peçelerini açarak kendilerini basında tanıtmaları dönem içerisinde büyük yankı uyandırmıştır.

Yeni Türk kadını imajına büyük katkı sağlayan bu davranış, Yaşar Nezihe'nin bedeni hakkında söz söyleme ve karar verme gücünü göstermektedir ve aynı zamanda, dünyadaki

¹⁵ Rıfat Necdet. "Yaşar Nezihe Hanım Hayatı ve Eseri: Bir Mukaddime", *Feryâdlarım*. İstanbul: Vatan Matbaası, 1924.

¹⁶ Toros, age, 139. Yaşar Nezihe: Ömrümde 'oh' dediğim bir gün bilmiyorum. İki kez intihara kalkıştım. Ama hep yavrum gözümün önüne geldi; vazgeçtim."

¹⁷ Yaşar Nezihe. "Hükm-i Nâ-hakk", Bir Demet Menekşe. İstanbul: Cihan Matbaası.1913, s. 80.

¹⁸ "Arzu-yı İntihâr" başlıklı manzumesinden

¹⁹ Osmanlı kadın hareketi içerisinde önemli bir yere sahip olan ve II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan *Kadınlar Dünyası* dergisi 1913'te Nuriye Ulviye Meylan tarafından kurulmuştur ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organıdır. "Dergi radikal görüşlere sahip olduğu için bazı kadınların, özellikle de dönemin bürokratlarının eş ve kızlarının, tepkisini çekmiştir. Belki de bunun sonucu olarak, Yaşar Nezihe dışındaki dönemin ünlü kadın entelektüelleri, derginin 'yazı bekliyoruz' çağrılarına yanıt vermemişlerdir." Çakır, age, s. 81.

kadın hareketi ile "bağlantılı [ve] eşzamanlı [olan]"²⁰ Osmanlı kadın hareketi içinde önemli ve anlamlıdır.

Bu radikal duruşu sergileme cesaretine sahip olan şair Yaşar Nezihe'nin, şiirlerinde kendi bedbaht hayatından bahsediyor, yası, dertli şeyler yazıyor diye, pasif, acıların kadını durumuna indirgenmesi doğru ve adil değildir. Emekçiler için ilk 1 Mayıs şiirini yazan, doğduğu sokağa adının verilmesini isteyecek kadar yaptıklarının ve gelecekte kendisine verilecek değer farkında olan bir şair için tüm değersizleştirme çabaları yersizdir.

Ses Denetimi: "Kadın Dili"

Yaşar Nezihe, içerisinde bulunduğu şartları sorgulayarak ve erkeklerin dünyası ile kıyaslayarak, kadınlık bilincinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Yayın hayatı, ona kendisini ifade fırsatını verirken, hem kendini hem de diğer kadınları tanımasını sağlamıştır. Eserlerinin çoğunun cinsiyet bilinci çerçevesinde, cinsiyet rollerini ele alarak, "döneminin en radikal kadın dergilerinden biri"²¹ olan *Kadınlar Dünyası*'nda yer alması tesadüf değildir.

Yaşar Nezihe'nin diğer kadınlar gibi "erkekler tarafından yapılmış bir dil içerisinde yaşamak zorunda" kalmasının en belirgin ve somut hali, bir erkeğin kadın adıyla yazdığı şiirlere özenip, şiir yazmak hevesi içerisine girmesinde görülür. Ahmet Rasim Bey'in Malumat gazetesinde Leyla Feride²² imzası ile kaleme aldığı "çare bulan olmadı bu yareye" şarkısını gören şair, özendiği bu "kadın" gibi şiir yazmaya karar vermiştir.

Yaşar Nezihe "ad koyma" yasak zevkini şiir yazmaya başladığında tadar. Şiir yazmak onun kendine ait bir dil yaratma arayışı ve gayretidir. Yazarak yaralarını iyileştirir ve kendi kendisine sahip çıkar.

Yaşar Nezihe genellikle eğitilmiş erkekler tarafından ürünler verilmiş olan divan edebiyatında eser veren az sayıdaki kadından biridir. Döneminin önde gelen kadın yazar ve şairleri gibi iyi bir eğitim görmemiştir. Konaklarda yetişmemiş, kendisinin de belirttiği gibi edebiyatı, aruzla şiir yazmayı kendi kendine öğrenmiştir. Divan edebiyatı nazım şekilleri ve tekniği ile şiirlerini Osmanlı Türkçesi ile yazmıştır.

²⁰ Çakır. *Osmanlı Kadın Hareketi*. s. 406.

²¹ Çakır age, s. 407

²² Yaşar Nezihe "1896 yılında 14 yaşındayken Ahmet Rasim'in çıkardığı "Hanımlara Mahsus Malûmat" adlı kadın gazetesinde Leyla Feride imzasıyla yazılmış bir şiiri okudum, çok beğendim. Ben de öyle şiirler yazmak istedim. Ve şiir yazmaya böyle başladım." demiştir.

Kimsenin onu fazla tanımadığı yıllar içerisinde Yaşar Nezihe'den bahseden önemli kaynaklar Nevsâl-i Milli²³ (1914) ve Martin Hartmann'ın *Dichter Der Neuen Türkei*²⁴ (1919) isimli eseridir. Bu eserlerin yanı sıra, Amerikalı misyoner Harriet Powers 1914 yılında Adana'dan yazdığı raporunda Yaşar Nezihe ismine yer verir. Raporunda, "bir Türk dostunun kendisine gösterdiği bir Türk dergisinde Yaşar Nezihe adlı bir Türk kadın şairinin resminin Padişah ve Veliâht'ın resimlerini izlediğini gördüğünü"²⁵ belirtir. Yaşar Nezihe'nin dergideki resmi Powers'a göre Türk kadınının değişimini simgelediğinden, Powers'ın Türk kadınında gördüğü değişimden kendine pay çıkararak mutluluk duyması ve bunu Yaşar Nezihe'nin resmini kullanarak açıklaması önemlidir.

Feryâdlarım isimli ikinci şiir kitabının basılmasını sağlayan dönemin önemli editörlerinden Rıf'at Necdet'e şiirlerini verirken Yaşar Nezihe, "bu yazılar benim, -bir demir kafes içindeki kuş helecânı ile çırpınan- yaralı kalbimin feryâdlarıdır. Emin olunuz ki ben her satırını göz-yaşları arasında yazdım. Kitaba bu namı verirseniz matemlerime hürmet ve beni çok memnun edersiniz"²⁶ demiştir. Bu yüzden Rıf'at Necdet, Yaşar Nezihe'yi 'hıçkırık üslup', 'feryad eden ruh', elemle derinleşmiş, samimi 'hüdâ-dâd şair', olarak adlandırmıştır. Daha sonraki yıllarda basılmamış tüm şiirlerini emanet edeceği Taha Toros ise Yaşar Nezihe'den "ıstırap şairi" olarak bahsedecektir.

Günümüzde "şiirleri ilk kez toplatılan kadın şair", "ilk kadın işçi şair" olarak da bilinmekte ve sıklıkla "1 Mayıs" isimli şiiri ve bestelenmiş gazelleri ile hatırlanmaktadır. İlknur Tatar Kırılmış, "İlk Sosyalist Kadın Şair, Yaşar Nezihe Bükülmez mi?" isimli makalesinde, Yaşar Nezihe'nin "sadece dört şiirle sınırlı kalan 'sosyalistlik' yönünün" onu sosyalist yapmadığını, "yalnızlık ve yoksulluk psikoloji içerisinde kendisine bir çevre,

²³ Bu eserde Yaşar Nezihe ile ilgili olarak doğduğu ev, altı yaşında annesini kaybedişi, babasının kendi ismini yazamayacak kadar cahil olduğu, Kapuağası İbrahim Ağa okuluna gidişi ve okuma arzusu, heves sonucu şiir yazmaya başlaması ve kadınlar içerisinde en çok şiir yazan olması, şiirlerinde samimi bir dille kendi hayatından bahsettiği bilgisi verilmektedir.

²⁴ Bu eserde Martin Hartmann, Yaşar Nezihe'den döneminde iyi eğitim görmüş kadın yazarlardan olmamasına rağmen Arapça ve farsça tamlamalarla başarılı bir şekilde çalışmış biri olarak bahseder ve "şiirlerinde var olan kendine özgü birçok unsurdan ötürü ona ünlü edebiyatçılardan daha fazla değer vermek istiyorum" der. s. 83.

²⁵ Seçil Akgün. "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM), S.3, Ankara 1992. s. 12. Bu makalesinde Seçil Akgün özellikle kadın misyonerlerin "Türk toplumunda, hele Türk kadınında gördükleri değişimden kendilerine kıvanç payı çıkardıklarını ve kadın olarak gelişmeleri alkışladıklarını ve onları görmekten mutluluk duyduklarını" bildirir.

²⁶ Rıf'at Necdet. "Yaşar Nezihe Hanım Hayatı ve Eseri: Bir Mukaddime", *Feryâdlarım*. İstanbul: Vatan Matbaası, 1925. s.4-17'dan aktaran Harid Fedai, "Yoksulluğun ve Yoksunluğun ve Direncin Simgesi Yaşar Nezihe Hanım'ın Yaşamı ve Şiirlerinden Seçmeler", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme*. Ed. Füsün Çoban Döşkaya. 2. Cilt. İzmir: DEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını. s.345-357.

tutunacak bir dal arama ve çaresizliğin verdiği aidiyet duygusunun tesiriyle...[ve] oğlu Vedat'ın *Aydınlık* çevresine dâhil olmasının da rolü" ile sosyalist olarak adlandırıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Taha Toros'a basılmamış şiirlerini verirken şairin "'1 Mayıs' şiirleri yazdığı dönemin hayat hikâyesinde kesinlikle işlenmemesini arzuladığını" aktarmaktadır.²⁷

Erkekler gibi yazabileceğini kanıtlamış olan şair için "gazellerinin bir kadının elinden çıktığı kendini belli etmektedir...yokluk ve sıkıntılarda şairin üslubundaki kadın sesinin tonunu belirginleştirerek kadınlık, zevcelik ve annelik teması altında toplanan gazellerinin yazımına önyak olmuştur"²⁸ diye yorumlamak veya geçim sıkıntısı, aşk ve ayrılık temalı şiirlerinin temelini "kocanın yokluğu" ile açıklamak ataerkil ideolojinin dayattığı okuma edimidir. Aşk acısı çekmek, kadınlık, annelik, terk edilmek, çocukları için endişelenmek tam da kadına ait olarak görülen kavramlardır. Yaşar Nezihe'nin hayatını "suskunluğa büründü", "bu dönemden bahsedilmesini istemedi" gibi ifadeler ile tanımlamak, kabul edilen ve var olan bir otoritenin onun sesini kestiği vurgusu ile ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesine hizmet etmeye devam eder. Egemen kültürün dayattığı ve kadınlar tarafından normal olarak görülmeye başlanan şeyler, kadınların özerk bireyler olması yönünde engeldir. Unutulmamalıdır ki kadın kendi kimliğini tanımlayamadığı bir durum içerisinde kendi diline sahip olamaz.

Nazan Bekiroğlu'na göre Osmanlı'nın klasik edebiyatında kadın şair, erkek-egemen bir toplumda erkek-egemen bir dille konuşmakta ve kendi duygularını anlatmaktansa klişe mazmunları kullanarak yine erkek kalbini yansıtmaktadır.²⁹ Kadın olmanın ve kadınlığa ait değerlerin hor görüldüğü bir toplumda kadınların erkeklere benzemek istemeleri doğal sonuçtur. Bu durum edebiyatta kadın yazarın, zaten var olan yazma kalıplarına uyarak, erkek yazarı taklit etmesi sonucunu doğurur. Erkek egemen edebiyat dünyasında erkeklerin dilini kullanmadan, kendi dilini yaratarak üretmek, kadının kendisini tanımadan yapabileceği bir şey değildir. Bu sıkıştırılmışlık içerisinde kalan kadın yazar, çoğu zaman toplum tarafından kendisine dayatılan "anne" veya "eş olmak" gibi geleneksel kalıpları içselleştirip, eserlerinde bunları ön plana çıkarma eğilimine girmiştir. Yaşar Nezihe bu duruma bir istisna değildir.

²⁷ İlknur Tatar Kırılmış, "İlk Sosyalist Kadın Şair, Yaşar Nezihe Bükülmez mi?" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 4/8 2009 s. 1857-1865

²⁸ Hande Çetin, *Yaşar Nezihe'nin Gazelleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2009. s. 59-60.

²⁹ Nazan Bekiroğlu, "Osmanlı'da Kadın Şairler", *Osmanlı Semih ofset*, Ankara, 1999 s. 803'den aktaran Hande Çetin, *Yaşar Nezihe'nin Gazelleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2009.

Osmanlı kadın hareketi içerisinde yer almış, ezilenlere destek olmuş, toplumsal olaylara duyarsız kalmamış, gazetelere protesto mektupları yazmış, yaptığı konuşmalar yüzünden soruşturma geçirmiş, döneminin önde gelen kadın hakları savunucusu Nezihe Muhiddin tarafından desteklenmiş, kadınların örgütlenmesinde büyük rol oynamış bir dergide en çok yayın yapmış birini, sadece aşk şiirleri yazan bir kadına indirgeyip küçümsemek ve tarihin derinliklerinde bırakmak son derece taraflı ve hatalı bir davranıştır.

Kalem ve İğne

Yaşar Nezihe, sayılı kadının okuryazar olduğu, kadın şairinde, kadın şairler üzerine yapılan çalışmalarında az olduğu bir dönemde, kadın edebiyatçılar içerisinde kendisine bir yer edinmiştir. Erken yaşlarında basın hayatına girerek Osmanlı kadınının toplumsal rolünün değişmesinde önemli rol oynamış bir kadın şair olarak, kalemiyle bir yandan sıkıntılarını şiirlerine dökmüş, bir yandan da iğnesi ile yaşamını devam ettirmiştir.

"İstirabın ürünüdür" ve "elem ve ıstırap doğurur"³⁰ diye nitelediği şiiri yazmaya başladığında iğnenin yanında veya onun yerine kalemde tutmaya kalkışan eli, döneminin ataerkil kalıpları içerisinde onay görmemiştir. "[O]nun cehennemi geçmiş hayatı onu şiir yazmaya sevk et[tiğinde]"³¹ birçok kadın gibi o da erkeğe ait olarak görülen alanı, dolayısıyla kalemi bırakması için zorlanmıştır. Babası okula gittiğini öğrendiğinde "Pezevingin kızı, Babıâli'ye kâtip mi olacaksın?"³² diye onu sokakta dövdüğünde ve komşularına sığınmak zorunda kaldığında bile kalemini bırakmamış, ataerkil ideolojinin kendisi için hazırladığı zorlu yollardan geçme azim ve kararlılığını göstermiştir. Üstelik tüm bunları kadınların yazmayı öğrenmelerine 'aşk mektupları yazarlar' ve 'evin dışındaki dünya ile bağlantı kurarlar' diye sıcak bakılmadığı günlerde yapmıştır.

Cinsiyetçi bakış açısına sahip bir toplum içerisinde, kadının şiir yazmadığı, kadına şiir yazıldığı zamanda; kadının yazarak duygu ve düşüncelerini herkese açmasının tasvip edilmediği günlerde, şiir yazma işine, kadınlık ve vatandaşlık bilincine ulaşacağı etkinliklere girişmiştir.

Yazar Nezihe ile ilgili olarak yaşanan doğum ve ölüm bilgilerindeki bunca karmaşa ve yanlışlık, ölmeden otuz altı yıl önce öldü sayılması, elbette "basit hata", "talihsizlikler", "şairlik kalitesi", "hatırlı dostların yokluğu" ile veya "fakirlik" ya da "iyi eğitim görmemiş olmak" ile açıklanamaz.

³⁰ Toros, age, 135-136.

³¹ *Nevsâl-i Milli*

³² Toros, age, 130.

Dönem üzerinde etkili olan ve kadınlara yönelik olarak çıkan gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanmış olan birinin, şiirlerinin basılmadığı zamanlarda daha hayatta iken öldü diye bilgilerinin çıkması, dönemin kadın şairlerinin biyografilerine yer verilen eserlerde,³³ 1935 yılında vefat ettiği hatasının yapılmasında kuşkusuz "iyi öğrenim görmüş babaların iyi öğrenim görmüş kızı" olmaması veya bir erkeğin eş koruması altında hayatına devam etmiş olmaması etkilidir.

Bunun yanı sıra şairin 'yoksulluğun şairi' gibi tanımlarla gündemde tutulması, direnişçi ve toplumsal meseleleri dert edinen tarafının üstünün örtülmesi, bilinçli yapılmış bir tavidir ve yaşadığı dönem içerisinde kimi çevrelerce dışlandığının kanıtıdır.

Bekir Yıldız ve Yaşar Nezihe

Yaşar Nezihe'nin yaşadığı dönem içerisindeki dışlanmışlığının ve yaşadığı sıkıntıların daha iyi anlaşılması için öykü yazarı Bekir Yıldız'ın (1933-1998) Yaşar Nezihe'yi anlattığı "Ölü Soğumadan" ve "Şair Ana" isimli öykülerine değinilmesi yerinde olacaktır. Aslında bu iki öykü belirli değişiklikler dışında birbirinin aynısıdır. İlk öykü Yaşar Nezihe'nin 1971'de vefatının ardından, 1973 yılında *Yeni Adımlar Dergisi*'nin 7. sayısında "Ölü Soğumadan" ismiyle yayınlanır. Bunun ardından yazar Yıldız tutuklanır ve daha sonra 1974 affı ile serbest kalır. Daha sonra Bekir Yıldız'ın 1985 yılında Varlık yayınlarından çıkan hikâye kitabı *Bozkır Gelini*'nin ikinci öyküsü olarak aynı öykü bu sefer bazı değişikliklerle "Şair Ana" adı ile yayınlanır.

Bekir Yıldız'ın Yaşar Nezihe öyküsünde iç içe geçmiş iki anlatım vardır; ölüm döşeginde acı çekip bir türlü ölemeyen şair ananın doksan iki yaşındaki hikâyesi ve kendi ağzından şair ananın hayatının anlatılış hikâyesi.³⁴

"Ölü Soğumadan" öyküsünün girişinde şair ana söze şöyle başlar:³⁵

³³ Murat Uraz'ın hazırladığı *Resimli Kadın Şairler Antolojisi*'nde (1941) Yaşar Nezihe Hanım'ın hayatta olmadığı yazıyordu. Günümüze kadar bu yanlış bilgi devam etmiş ve Osmanlı Kadın Şairlerimizin Biyografileri başlıkları altında şairin ölümü 1935 olarak verilmeye devam etmiştir, bkz. Serkan Alkan İspirli, "Osmanlı kadınının şiiri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol.2/4, 2007.

³⁴ Anlatımları farklı yazı karakterleri ile aktararak Bekir Yıldız bir öyküden diğerine istediği zaman geçer. Bu konuyu Sevgil Baskak, "Bekir Yıldız'ın Öykücülüğü" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008 adlı eserinde tartışmaktadır. s. 50.

³⁵ Kendisi ile yapılan bir röportajda çocukluğu hakkında sorulan bir soruya cevap verirken Bekir Yılmaz, çocukken yüzünde çıkan şark çibanına ekmek bağlandığını günlerce gözü bağlı dolaşmak zorunda kaldığını anlatır: "belki de gözlerim bağılyken, yazgı denen masala karşı çıkmamda kaçınılmaz oluyordu benim için... Belki de gözleri ekmekle bağlanan çocuk değil, aslında emeğe karşı gözlerim açılıyordu karanlıklarımnda." Emeğe karşı gözlerinin açılması aklına emek için mücadele eden Yaşar Nezihe'yi getirir ve "[y]ıllar sonra bir öykü yazacaktım Şair Nezihe Yaşar'ın bir alıntısıyla

*Siyah ıssız yollara düşmüş, siyah ta'li bir yolcudan farkım yok. Rengüzarımda siyah uçurumlar, siyah kayalar, siyah dikenler var. Ben muttasıl bir maişet yolunda koşmaya mahkûmum. Bu siyahlıklar beni boğuyor, benim ümidim siyah bulutlara mestur. Nereye baksam, her yer simsiyah. Of, ben niçin bu kadar siyah bahtım? Elimde siyah bir kalem, siyah bir mürekkeple mukadderat-ı siyahımı tasvire çalışıyorum.*³⁶

Öykü boyunca dört alıntı ile şair ananın kendini anlatması sağlanmıştır. Yukarıda verilen alıntıda da görüldüğü gibi birinci alıntıda şair ümitlerinin siyah bulutlarla örtülmüş olduğundan ve kara bahtından bahseder. İkinci alıntısında doğduğu evi, anne ve kız kardeşlerinin ölümünü, babasının teyzesi, ihtiyar Zehra'yı ve ona anlattığı aşk hikâyelerinden bahseder. Üçüncü alıntısında okuma arzusunu, babasının kendisini okula göndermeye söz verip, bu sözünü tutmayışını, kendisinin tek başına okula gidişini ve sonunda babasının durumu öğrenmesi ile yediği dayağı anlatır. Dördüncü alıntıda ilk aşkını, şiir yazmaya başlamasını, bir toplu iğnelerini bile görmediği eski eşlerini, evladını okutmasını, çalıştığı işlerini ve yaşlılığında düştüğü durumu dillendirir. Bu son alıntıda şairin hayatının anlatıldığı eserlerde daha önce bahsi hiç geçmemiş olan oğlu Vedat hakkında söylediği sözleri şöyledir:

*Evladım, âli tahsilini ikmal ediyor. Eli ekme tutuyor. Evlendiği gün de o merhametli evladım ölüyor sanki. Onu şiirlerle okutmuştum, şiirlerle büyüt müştüm. Şimdi bir lokma ekmeği başıma vura vura bana yediriyorlar. Kimsem olmadığı ve eskisi gibi çalışmadığım için bu tahammül edilmeyen cefalara katlanıyorum.*³⁷

Kimsesi olmayan şair ana hikâyede bir türlü ölemez çünkü daha bekledikleri vardır ve onların gerçekleşmesini umut etmektedir. Gençliğinde meydanlarda kalabalıkların içerisindeyken, şimdi kimse tarafından hatırlanmadığı ve etrafında üç beş kişi olduğu için iki gündür can çekişmekte, çırpınmaktadır. Tabutunun yerde kalacağından korkan şairin gözleri eriyip gitmiş, etleri mor mor olmuştur. Elleri soğuktur. Gözleri görmemekte, kulakları duymamaktadır. Kollarını kaldıramayacak durumdadır. 92 yıl boşuna beklemiş olmamak için, yanındaki, canına en yakın birisi ölecekmiş gibi üzüntülü olan, 'beyaz saçlı ihtiyar'dan yardım ister.

Hikâyedeki beyaz saçlı ihtiyar, şairin zamanında oğulluğuna kabul ettiği, güvendiği dostudur. Şairin yalnızlık içerisinde ölecek olmasını hazmedememektedir. Onu rahatlatmak için göğsüne yapma çiçekler koydurtur, ellerini avucunun içine alıp öper, yüzünü okşar. Şaire

öykü şöyle başlayacaktı" der ve alıntıyı verir. Atilla, Özkırmı, "Dünden Bugüne Bekir Yıldız", *Günümüzde Kitaplar Dergisi*, İstanbul, Kent Basımevi, sayı 7 Temmuz. 1984. s.3-11.

³⁶ Bekir Yıldız'ın öykü kitabı *Bozkır Gelini* (Varlık Yayınları, İstanbul, 1985) içerisinde yer alan "Şair Ana" isimli öyküden alıntı. s.19

³⁷ Bekir Yıldız "Ölü Soğumadan", *Yeni Adımlar*, Sayı 7 Temmuz, 1973. s. 15.

duymak istediklerini söyleyerek onu nasıl rahatlatacağını çok iyi bilse de, odanın içerisinde bulunan diğer kişilerden çekinerek bunları dillendirmez. Sonunda daha fazla dayanamaz ve odadakilerden de aldığı onay ile şaire, kalabalıkların onu görmeye geldiğini ve bütün sıkıntıların bittiği yalanını söyler. Şair ana bunları duyduktan sonra mutlu bir şekilde can verir.

"Ölü Soğumadan" da, hikâyenin sonunda umudu müjdelere şekilde "ağaçlar çiçek açmıştır", mevsim ilkbahardır. "Şair Ana" da ise "sararmış mevsim, yaprak dökmektedir." Yazar Yıldız, belki de hikâyeyi yazdıktan sonra başına gelenlerden etkilenerek, mevsimi "Şair Ana" da Yaşar Nezihe'nin öldüğü sonbahar mevsimine çevirmiştir.³⁸

İki öykü arasındaki başka bir fark, hikâyenin sonunda beyaz saçlı ihtiyarın omzuna dokunan elin sahibinin söylediklerinde görülür. "Ölü Soğumadan" da, bu elin sahibi "söylediklerini duydum" deyip, beyaz saçlı ihtiyarın şubeye kadar gelmesini ister. "Şair Ana" da ise aynı elin sahibi bu sefer "kutlarım sizi başardınız" der. Hikâye beyaz saçlı ihtiyarın ağlamaklı olarak "evet, öldürdüm onu" demesi ile son bulur.

İki öykü arasında görülen farklardan biride "1 Mayıs" ifadesinin "Şair Ana" da "Bayramlar" a değiştirilmesidir. "Ölü Soğumadan" da ki 'kan akıtılması', 'şairi hapse atıranın öldürülmüş olması', 'bütün hak yiyenlerin yerlerde süründürülmesi', 'hükümetin düşmesi' gibi ifadeler, "Şair Ana" da kaldırılmış, herkesin özgür olduğu, yasakların kalktığı, şairi sırtlarına almaya gelenlerin tasvir edildiği şekle dönüştürülmüştür.

"Şair Ana" da ihtiyar kadın 'emekçilerin uğruna zindanlara atılan', 'meydanlarda şiirler okuyan', 'elleri öpülecek', 'has ana' olarak anlatılır. Beyaz saçlı ihtiyar ona sürekli geçmişini bırakmasını, geleceğin sesini dinlemesini öğütler. Yine bu hikâye'de şairin kitaplarının yakıldığı, işkence gördüğü ve tüm şiirlerinin ezberinde olduğu bilgileri aktarılır. "Ölü Soğumadan" da hikâyenin sonunda sadece çocuk gibi gülümseyerek hayata veda eden ihtiyar kadın, "Şair Ana" da "tabutunun eller üstünde olacağını düşünerek, ölüme giden değil, yaşamaya başlamış gibi" gülümseyerek ölür.

Bekir Yıldız'ın Yaşar Nezihe hakkındaki öyküsü, şairin içerisinde yaşadığı toplum için savaş vermiş, aktif bir kadın olduğunu kanıtlaması bakımından önemlidir. Kalem tutan el ve parmaklarının işkencede kırıldığı, kitaplarının yakıldığı, onu hapse atıranlardan nefret ettiği, emekçiler uğruna zindanlara atıldığı bir kurgu içerisinde yazar Bekir Yıldız, şairin "güvenilir insanı" ve "oğulluğuna kabul edilmiş" biri ('beyaz saçlı ihtiyar' karakteri) yoluyla bizlere şair hakkında bilgiler verir.

³⁸ Yaşar Nezihe 5 Kasım 1971'de vefat etmiştir.

Sonuç

Yaşar Nezihe'nin eğitimsizken eğitim almışlardan daha etkili yazmasını, yeteneklerine değil de çok fazla üzüntü yaşamasına bağlayanlar olmuş, "bu kadar sıkıntı çekmeseydi, bu eğitimsiz haliyle bu kadar iyi yazamazdı"³⁹ diyenler çıkmıştır. Duygularını son derece içtenlikle aktardığı zaman "kadınsı dil kullanıyor" diye veya "yazdıklarının kadın elinden çıktığı belli" denilerek küçümsenmiştir. Toplumsal sorunlar hakkında duygusallık söyleminden uzak, gerçekçi ve yalın şiirler yazdığına ise gözaltına alınmış, tartaklanmıştır. Gazete ve dergilerde şiirleri çıkarken susturulmaya çalışılmış, çıkmadığında ise öldü zannedilmiştir.

Yaşar Nezihe'nin "ıstırap şairi" gibi tanımlarla anılması, egemen ataerkil ideolojinin, bağımsız, radikal kişiliğe sahip, direnişçi bir kadını ve yaptıklarını etkisiz hale getirme çabasından başka bir şey değildir. "Kadın mücadelesiyle yetinmeyip sosyalist dünya görüşünü [seçen]" Yaşar Nezihe'nin "dünya görüşünün örtülmeye çalışıl[ması]"⁴⁰ başka türlü açıklanamaz. Belki de sırf bu yüzden rahat yüzü görmemiş, Mazlume'den bahsedilirken direnç ve direnme kelimeleri unutulmamalıdır. Erkek egemenliğinin görünmeyen zincirlerinden kurtulmuş bir bilinç ile Yaşar Nezihe'nin direnişi sadece yaşadığı zor şartlara karşı olan direnci değil, kadın hakları mücadelesi ve toplumsal refah için gerekli olan direnci de içermektedir. Zayıfların silahı adı verilen "dolaylı direnme" biçimlerinde ustalaşmış, başkaldırımlarının bedelini ödemiş biridir Yaşar Nezihe.

Bahçıvanın suçu ne ki
Gül solduysa hazan utansın

Duyup kalbimin feryatlarını
Bülbüller ağlamaya utansın

Ben ışıl ışıl bir yıldız idim
Düştüysen yere gökyüzü utansın⁴¹

Kaynakça

Akgün, Seçil. (1992). "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM), s.3, Ankara.

³⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1941.

⁴⁰ Sennur Sezer. "Yaşar Nezihe'ye Mektup", *Evrensel Gazetesi*, 11.3.2010.

<http://www.siirakademisi.com/forum/showthread.php?t=4419>

⁴¹ Yaşar Nezihe'nin Utansın isimli şiirinden alıntıdır.

- Alkan İspirli, Serkan. (2007). "Osmanlı Kadınının Şiiri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt.2/4, Sonbahar, 445-454.
- Baskak, Sevgil. (2008). "Bekir Yıldız'ın Öykücülüğü", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berktaş, Fatmagül. (1991). *Kadın olmak Yaşamak Yazmak*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Bezirci, Asım. (1986). "Şair ve Yazarlarımızın Suçlandırılmış Eserleri", *Günümüzde Kitaplar Dergisi*, İstanbul: Kent Basımevi, Sayı 27 Mart. s.11.
- [Bükülmez], Yaşar Nezihe. (1913). *Bir Demet Menekşe*. İstanbul: Cihan Matbaası.
- [Bükülmez], Yaşar Nezihe. (1924). *Feryâdlarım*. İstanbul: Vatan Matbaası
- Çakır, Serpil. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çelik, İbrahim Halil. (1987). *Yaşar Nezihe Hanım: Hayatı, Sanatı, Gazelleri*. Şanlıurfa: Dal Yayıncılık.
- Çetin, Hande. (2009). *Yaşar Nezihe'nin Gazelleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban Döşkaya, Füsün. (ed.). (2010). *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme*. 5 Cilt. İzmir: DEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Fedai, Harid. (2010). "Yoksulluğun ve Yoksunluğun ve Direncin Simgesi Yaşar Nezihe Hanım'ın Yaşamı ve Şiirlerinden Seçmeler", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme*. Ed. Füsün Çoban Döşkaya. 2. Cilt. İzmir: DEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını. s.345-357.
- Hartmann, Martin. (1919). *Dichter Der Neuen Türkei*. Berlin: Der Neue Orient. 81-83.
- Irzık, Sibel ve Jale Parla. (eds). (2004). *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal. (1941). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kızıltan, Mübeccel. (1994). Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler", *Sombahar Kadın Şairler Altarı*, 21-22 (Ocak-Nisan): 104-163.
- Necdet, Rıfat. (1925). "Yaşar Nezihe Hanım Hayatı ve Eseri: Bir Mukaddime", *Feryâdlarım*. İstanbul: Vatan Matbaası. 4-17.
- Nevsâl-i Milli* (1330-1914) İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası. s. 219-223.
- Özkırmılı, Atilla. (1984). "Dünden Bugüne Bekir Yıldız", *Günümüzde Kitaplar Dergisi*, İstanbul, Kent Basımevi, sayı 7 Temmuz. s. 3-11.
- Sezer, Sennur. (2010). "Yaşar Nezihe'ye mektup", *Evrensel Gazetesi*, 11.3.2010, <http://www.siirakademisi.com/forum/showthread.php?t=4419>

- Uraz, Murat. (1941). *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Tefeyyüz Kitapevi.
- Tatar, İlknur. (1997). *Yaşar Nezihe Bükülmez Hayatı ve Şiirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatar Kırılmış, İlknur. (2009). "İlk Sosyalist Kadın Şair, Yaşar Nezihe Bükülmez mi?", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Cilt 4/8, Sonbahar, 1856-1865.
- Toros, Taha. (1998). *Mazi Cenneti I. 2*. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, Bekir. (1973). "Ölü Soğumadan", *Yeni Adımlar: Aylık Sanat ve Siyaset Dergisi*. Temmuz, Sayı 7, s. 13-16.
- . (1985). "Şair Ana", *Bozkır Gelini*. İstanbul: Varlık Yayınları.